

## **9.7 Теоретичні засади формування здоров'язбережувальних компетентностей майбутніх учителів початкових класів**

Стрімкі процеси глобалізації та цифровізації у сучасному світі спонукають світову спільноту до подолання кризових явищ, що мають місце в духовно-моральній, науково-технічній та соціальній сферах та негативно відображаються на процесах і результатах розвитку та функціонування вищої освіти. Тому виникає потреба ґрунтовного переосмислення науково-педагогічної спадщини та забезпечення її інтеграції і наступності з новими парадигмами і концепціями професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі освіти у закладах вищої освіти. Сучасна система вищої педагогічної освіти спрямована на підготовку майбутніх педагогів, зокрема учителів початкових класів, які мають високий рівень теоретичних фахових знань та практичні навички організації освітнього процесу, що неможливо без позитивного та ціннісного ставлення до здоров'я та здоров'язбереження майбутнього покоління, бо саме педагог закладає та формує культуру здоров'я особистості.

Політика України в соціальній сфері та реформування в сфері освіти, свідчать, про те, що пріоритетом у загальнодержавному значенні є зміцнення здоров'я молоді як найвищої цінності.

Необхідним компонентом розвитку та процвітання держави, одним із найважливіших завдань світової спільноти, що відображено у Європейській політиці «Здоров'я-2020: основи Європейської політики в підтримку дій держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя» є збереження здоров'я та повноцінного життя громадян.

Тому саме ефективність цього процесу залежить від визначених, чітко сформульованих і реалізованих психолого-педагогічних підходів до формування здоров'язбережувальних компетентностей учителів початкових класів. Культура здоров'я педагога є невід'ємною складовою його загальної культури, впливає на рівень знань, умінь, навичок щодо формування, збереження, відтворення та

зміцнення власного здоров'я і характеризується високим рівнем культури поведінки стосовно здоров'я оточуючих [339].

Теоретико-методологічні засади та психолого-педагогічні аспекти питань здоров'я і здорового способу життя учнівської молоді та умови їх оптимізації сформульовані у працях Т. Андреєвої, О. Артюх, О. Балакіревої, Т. Бойченко, Л. Ващенко, П. Дупленко, О. Єжової, Г. Ковганич, В. Оржеховської, Н. Погорілої, О. Сакович, С. Свириденко та інших.

Дослідженню основ здоров'язбережувальних засад у освітньому процесі присвячені наукові праці В. Брехман, В. Горащук, О. Дубогай, В. Лозинського, З. Малькова, В. Оржеховської, М. Таланчук, Л. Татарнікової. Основні принципи організації оздоровчої освіти та виховання школярів висвітлено у працях М. Гриньової, Л. Заплатнікова, С. Кириленка, Л. Пономарьової, О. Шиян, Б. Шияна та інших.

Вивченню специфіки формування здоров'язбережувальних компетентностей у школярів здебільшого присвячені дані наукові дослідження. Ми акцентуємо увагу на тому, що здоров'язбережувальні компетентності майбутніх учителів потрібно розглядати як суб'єкт освітнього процесу.

У ХХІ столітті одними з найважливіших факторів життєзабезпечення кожної людини є освіта, компетентність і здоровий спосіб життя. Численними дослідженнями доведено, що у розвиненому суспільстві рівень здоров'я значною мірою пов'язаний із рівнем освіти. Чим вище освітній рівень певного соціального середовища, тим кращі, як правило, в ньому узагальнені показники здоров'я. Крім того, поняття освіти потрібно розглядати та розуміти комплексно: і як надання інформації, і як навчання методам, прийомам і навичкам здорового способу життя, і як виховання в дусі безумовного пріоритету цінностей індивідуального і громадського здоров'я в усіх його проявах, сферах, рівнях.

У будь-якому суспільстві досягнення в освіті покращують здоров'я. Компетентність – це здатність професійно й ефективно розв'язувати ті чи інші проблеми, які виникають у процесі життєдіяльності будь-якої діяльності людини. Формальна освіта у навчально-виховних структурах чи неформальна –

у родинях, громадах, суспільстві поліпшує можливості працевлаштування, підвищення доходу, соціального статусу і озброює людей навичками подолання особистих та суспільних проблем. Менш освічені люди обділені не тільки можливостями, здатностями, прагненнями і сподіваннями, у них гірше здоров'я і коротше життя.

На думку Т. Бойченко, здоров'язбережувальна компетентність учнів є однією з ключових для української системи шкільної освіти. Вона включає здатність (готовність) мобілізувати систему знань, умінь розумових і особистісних якостей, необхідних для формування у школярів мотивації до здоров'язбереження, а також уміння передбачати, попереджати, або компенсувати втрату здоров'я як засобу задоволення базових потреб людини [340, с. 6–7].

Варто відзначити аналізуючи науково-педагогічні джерела щодо змісту здоров'язбережувальних компетентностей підхід О. Дзятковської [341], яка вважає, що зазначені компетентності містять у собі здатність:

- формувати в педагогів мотивацію здорового способу життя й цінності здоров'я, довголіття, творчої самореалізації у трудовій діяльності, сімейному житті й соціальній активності;
- регулювати функціональний стан способами, що не шкодять здоров'ю, з метою підтримки оптимальної працездатності;
- визначати та застосовувати індивідуально раціональні для людини прийоми навчальної (професійної) діяльності;
- будувати індивідуальну здоров'язбережувальну траєкторію освіти (професійної діяльності);
- забезпечувати еколого-психологічну безпеку педагогічного середовища, що містить регуляцію міжособистісних стосунків, дотримання санітарно-гігієнічних вимог і т.і.

Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) у поняття здоров'я вкладає такі чинники:

- фізичне здоров'я – це функціонування організму та здоров'я кожної з його систем, сила, динамізм, витривалість;
- психічне здоров'я – стан своєрідного душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ та забезпечує адекватну умовам довкілля регуляцію поведінки й діяльності;
- соціальне здоров'я – прийняття себе як індивідуума певної статі, почуття любові, дружби, успіху, групової солідарності; здатність будувати, використовувати й зберігати стосунки з іншими людьми; соціальні зв'язки, ресурси, здатність до спілкування та його якість;
- духовне здоров'я – прагнення до любові, правди, істини, добра, до відкриття нового; спроможність діяти в любові до ближнього, причетність до живої та неживої природи [342].

Л. Антонова у своїх наукових працях відзначає, що здоров'язбережувальні компетентності педагога – це інтегральна якість особистості, що базується на знаннях і досвіді та виявляється в готовності до діяльності щодо збереження здоров'я в освітньому середовищі [343].

Нам імпонує думка В. Оржеховського, який вважає, що педагог, який працює на засадах педагогіки здорового способу життя, вирізняється:

- індивідуальними здібностями та якостями, що визначають його можливості та вміння самостійно шукати, збирати, аналізувати, представляти, передавати інформацію про здоров'я, здоровий спосіб життя;
- моделювати та проектувати об'єкти та процеси, зокрема власну індивідуальну діяльність;
- здійснювати превентивну роботу;
- приймати правильні рішення;
- творчо та ефективно розв'язувати завдання, які виникають перед ним у процесі діяльності;
- запроваджувати у своїй повсякденній і професійній діяльності сучасні здоров'язбережувальні технології [344].

У психолого-педагогічних джерелах використано найбільш ефективні підходи позитивного та культурного ставлення до здоров'я на підставі аналізу яких нами визначена структура здоров'язбережувальних компетентностей педагога, що містить такі компоненти:

- *ціннісно-мотиваційний* – система цінностей особистості педагога (провідна цінність – здоров'я), що мотивують його на здоров'язбережувальну діяльність, яка виявляється в інтересі й потребах педагога до формування здоров'язбережувальних компетентностей;
- *когнітивний* – спрямований на формування системи знань про закономірності збереження й розвитку здоров'я та прагнення до самоосвіти в питаннях збереження здоров'я;
- *операційно-технологічний* – орієнтований на опанування педагогами методик здоров'язбережувальної діяльності, який виявляється в готовності до реалізації поведінкових моделей здорового способу життя й здоров'язбережувальних технологій та здатності до вдосконалення власного здоров'я;
- *компонент особистих і професійних якостей педагога*, який містить особисті (організованість, відповідальність за власне здоров'я, доброзичливість, вибагливість до себе, працьовитість, працездатність, ініціативність, енергійність, наполегливість, рішучість та ін.) та професійно-значущі якості (інтерес до людей, любов до дітей, тактовність, емпатія, толерантність, рефлексія та ін.) [345].

Найбільш ефективних кроків формування у майбутніх педагогів ціннісного ставлення до власного здоров'я можна досягнути за умови використання психолого-педагогічних підходів у професійній підготовці фахівців. Як зазначає Л. Мітіна, здоров'язбережувальні компетентності забезпечують здатність до збереження та зміцнення професійного здоров'я. В. Байденко акцентує, що вищезгадані компетентності формують професійну витривалість, що, відповідно, впливає на успішне формування соціальної компетентності [346].

У наукових джерелах компетентність здоров'язбереження розглядається як основа буття людини, де провідною думкою є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя для всієї життєдіяльності особистості [342].

Формування здоров'язбережувальних компетентностей неможливе без врахування основних аспектів педагогічної валеології. Основними завданнями якого є, по-перше, збереження здоров'я та психіки дитини, що формується в умовах нескінченного потоку інформації, стресів, екологічної несумісності людини, що розвивається, і соціального оточення, по-друге, формування у майбутніх педагогів усвідомленого уявлення про унікальність та неповторність світу дитини, складності та багатоаспектності її входження у світ дорослих, валеологічні проблеми її дорослішання, по-третє, створення сприятливих умов для діяльності самого здобувача освіти, спрямованої на розвиток власної валеологічної культури як культури фізичної (управління рухами і функціональними можливостями організму), психологічної (управління своїми відчуттями і внутрішніми станами), інтелектуальної (управління думкою і роздумами).

Поряд з іншими освітніми компонентами, валеологія є, важливою складовою формування здоров'язбережувальних компетентностей та одним з основних аспектів професійної підготовки майбутнього педагога. Адже валеологічна культура вчителя є тією необхідною умовою впровадження валеологічного підходу в загальну середню освіту, за якої учитель, який сам володіючи здоров'язбережувальними технологіями та зберігаючи своє здоров'я, зможе працювати більш плідно.

Професійно підготовлений педагог за своїм соціальним призначенням зобов'язаний вирішувати завдання формування здорової людини, здорової особистості дитини, виховуючи при цьому позитивні, життєві орієнтири та закладаючи установки на цінність здоров'я, на особливу та надзвичайну цінність людського життя, а також на розуміння доцільності та необхідності ведення здорового способу життя.

Отже, здоров'язбережувальні компетентності педагога — це особистісні характеристики та особливості, спрямовані на збереження власного фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я, а також сприяння збереженню, зміцненню здоров'я учнів під час навчального процесу та поза ним.

Проблема формування здоров'язбережувальних компетентностей постає дедалі гостріше в освітньому середовищі, а основними причинами цього є відсутність загальновизнаного розуміння здоров'язбережувальних компетентностей вчителів як комплексного феномену, який має великий потенціал для покращення рівня здоров'я учасників навчально-виховного процесу. Отже, сучасний педагог має цілеспрямовано впроваджувати елементи здоров'язбереження в освітній процес, що призведе до значного покращення всіх рівнів здоров'я здобувачів освіти та сформованості в них здоров'язбережувальних компетентностей, здатності використовувати отримані знання на практиці.